

ANALIZA RAZLIKA I POVEZANOSTI "POJMA O SEBI" I "POJMA O VLASTITOM DJETETU" OBZIROM NA SPOL DJETETA

Dejana Tasić
Antonija Žižak

Fakultet za defektologiju, Zagreb
Odsjek za poremećaje u ponašanju

Izvorni znanstveni članak

UDK: 343.9
Zaprimljeno: 6. 10. 1995.

SAŽETAK

Cilj ovog rada usmjeren je s jedne strane na analizu razlika "pojma o sebi" četrnaestogodišnjaka različitog spola, a s druge strane na analizu razlika u procjeni vlastitog djeteta od strane roditelja obzirom na spol djeteta. Pri tome je posebna pažnja usmjerena na iznalaženje veza samoprocjene i procjena roditelja kod adolescenata različitog spola. Ukupno je ispitano 1023 učenika i 690 roditelja u 33 zagrebačke osnovne škole. Osnovni je uzorak ispitanika podijeljen prema njihovom spolu ($N_1 = 513$ djevojke; $N_2 = 510$ dječaci; $N_3 = 380$ roditelji ženske djece; $N_4 = 310$ roditelji muške djece). Ispitanici su vršili procjene na Skali procjene pojma "JA" i "MOJE DIJETE". Izvršene su diskriminativna i kanonička analiza promatranih prostora. Dobiveni rezultati pokazuju da se muški ispitanici, u odnosu na ženske ispitanike, procjenjuju statistički značajno nepovoljnije. Procjene roditelja muške i ženske djece se također statistički značajno razlikuju, pri čemu roditelji žensku djecu procjenjuju statistički značajno povoljnije, a mušku nepovoljnije. S druge strane, izolirani parovi kanoničkih faktora upućuju na značajnu razliku u povezanosti i ujednačenosti "pojma o sebi" muške djece i načina na koji ih doživljavaju njihovi roditelji. Jednako je podudarna samopercepcija ženske djece i način na koji ih doživljavaju njihovi roditelji. Ukupno, dobiveni rezultati potvrđuju sve tri postavljene hipoteze istraživanja.

Ključne riječi: adolescenti, procjena pojma "moje dijete", procjena "pojma o sebi", spol djeteta

1. UVOD

Kako rastu, razvijaju se i sazrijevaju, ljudi prolaze kroz različite faze ego identiteta. Pojedini autori različito definiraju te faze, pa tako Fromm govori o simbiozi konformizma i autonomiji, Erikson o povjerenju, autonomiji, inicijativnosti, postignuću, identitetu, intimnosti, plodnosti i integritetu, a Loeringer o autističnosti, simbiozi, impulzivnosti, samozaštiti, konformizmu, individuaciji i autonomnosti. Block (prema Lazoms, 1991) naglašava da kretanje i razvoj prema identitetu i autonomnosti nije lagano i jednoznačno, nego uključuje povremene krize i promjene. No, usprkos tim promjenama identitet postaje i ostaje ono po čemu čovjek doživljava samog sebe kao jednog te istog u različitim razvojnim fazama, vremenskim i prostornim kontekstima. Taj doživljaj vlastitog identiteta, ta predstava samog sebe u literaturi se najčešće definira kao slika o sebi, kao "pojam o sebi" (self-concept). S porastom potrebe da se taj pojam što preciznije definira, povećava se i broj teorijskih shvaćanja njegovog značenja i na tome zasnovanih istraživanja, ali i nezahvalnost njegova određivanja temeljem samo jednog od tih pristupa. Tako Byrne (prema Lacković-Grgin, 1994) govori o postojanju četiriju teoretskih pristupa "pojmu o sebi" i to od jednodimenzionalnog, preko multifacetnog i hijerarhijskog te pristupa međusobno nezavisnih faktora pa do kompenzatorskog.

Ono što je s druge strane izvjesnije, jest činjenica da se "pojam o sebi" razvija od globalne orijentacije o sebi i svom ponašanju u okruženju ka finijoj samoprocjeni osobnih vrijednosti na cijelom nizu različitih područja (Cvetković-Lay, 1994). Tako već trogodišnje dijete ima dosta jasnu predodžbu o svojim tjelesnim mogućnostima, da bi s četiri godine postalo svjesno svog spola, s pet ima "pojam o sebi" i svom mjestu među vršnjacima, a sa šest spoznaje o sebi pretvara u svojevrsnu evaluaciju samoga sebe. S početkom školske dobi budi se socijalna, a potom i emocionalna komponenta "pojma o sebi". Obično se smatra da je to i početak realnijeg sagledavanja sebe, što se prepoznaje po pojavi negativnih atributa i samoopisa. Način na koji djeca sebe vide počinje se mijenjati u kasnom djetinjstvu, pri čemu je naglasak na uviđanju svojih posebnosti. To pridonosi porastu samopoštovanja u kasnom djetinjstvu koje, doduše, još uvijek dobrom mjerom počiva i na poštovanju i dobrom mišljenju drugih o djetetu.

U adolescenciji procjena sebe teži ka apstrakciji i generalizaciji, ali i ponovno uključuje dominantno pozitivne attribute i samoopise. Što se, pak, stabilnosti i promjena "pojma o sebi" u vrijeme adolescencije tiče, postoje različita mišljenja. "Još do jučer sigurni u vlastiti self, mladi ga moraju preispitati i odrediti mu granice. Tijelo i duh neodvojivi su: svaka tjelesna promjena izaziva duševne, kao što su i duševne promjene

popraćene tjelesnim manifestacijama" (Bastašić, 1995:29). Elliott (prema Newell i dr, 1990) navodi da nakon dvanaeste godine dolazi do smanjenja samopoštovanja i stabilizacije "pojma o sebi" uz istovremeno povećanje samosvijesti. Tragom tog navoda treba konstatirati da jedan broj autora smatra kako spolni razvoj i sazrijevanje dovodi do porasta samopoštovanja, dok drugi tvrde potpuno suprotno (Lacković-Grgin, 1994). U svakom slučaju, razvoj spolnog identiteta u uskoj je vezi s razvojem selfa. Iako je spol biološki određen, društvo utječe na djetetovo prihvaćanje vlastite spolnosti. U svojoj knjizi "Child psychology" Hetherington i Ross (prema Bastašić, 1995) navode različite oblike utjecaja odraslih na razvoj dječje spolnosti, od izravnog roditeljskog utjecaja do utjecaja medijima. Tako oni navode da razliku između dječaka i djevojčica više ističu očevi - na drugi način se bave ženskom, na drugi muškom djecom. Zato neki znanstvenici smatraju da su oni odgovorniji za poticanje ženstvenosti odnosno muškosti u svoje djece nego majke.

Upravo za razvoj i održanje samopoštovanja u djetinjstvu i adolescenciji smatra se da posebnu vrijednost ima utjecaj značajnih odraslih osoba, odnosno roditelja, pri čemu pojedini autori pridaju različita značenja utjecaju majke i oca. Igra li pri tome spol djeteta bitnu ulogu, također je često temom razmatranja. Smatra se da roditelji odmah po rođenju različito percipiraju mušku i žensku djecu. Ta različita percepcija postaje temeljem različitih roditeljskih očekivanja i ponašanja prema djeci različitog spola. Navedeno se u ranom djetinjstvu očituje kroz ponudu različitih igračaka i poticaje na sudjelovanje u različitim tipovima aktivnosti. Tako djevojčicama najčešće omogućuju sudjelovanje u strukturiranim aktivnostima koje daju šansu za kontakt i komunikaciju s odraslima, pa time i šansu za učenje imitacijom, za poslušnost, za dogovore s odraslima i pomaganje drugima, a prije svega i kroz sve to, za razvoj interesa za ljude. Nasuprot tome roditelji dječacima daleko češće omogućuju sudjelovanje u nestrukturiranim aktivnostima u kojima se traži da sami iniciraju komunikaciju, da daju naredbe odraslima i vršnjacima, da budu aktivni i kreativni, ali i da se agresivno ponašaju (Carpeter, prema Clarke-Stewart, 1988). Temeljem takvih i sličnih saznanja jedan broj autora smatra kako se pred dječake postavljaju viši zahtjevi, kako u odnosu na njih roditelji imaju veća očekivanja, te, ukoliko ih dječaci ne ostvare, roditelji ih počinju odbijati (Miljković, 1991).

Drugim riječima, puni spolni identitet

nastaje iz interakcije okoline i pojedinca. Spolne se uloge uče unutar kulturološkog kruga kojemu pojedinac pripada. Pitanje je koliko se dječaci razlikuju od djevojčica neovisno o sociokulturi. Psiholozi tvrde da razlike postoje, ali nisu toliko velike kako se obično misli. Djevojčice su kao novorođenčad fizički i neurološki zrelije, a ranije i spolno sazrijevaju. Dječaci jačaju razvojem, motorički su spretniji, ali su osjetljiviji s obzirom na prehrambene teškoće i lakše nasljeđuju anomalije. Razlika je i u kognitivnom razvoju: djevojčice ranije razvijaju govor, dječaci pokazuju veće vizualno-prostorne sposobnosti. U socijanom pogledu djevojčice su poslušnije i brižnije prema manjoj djeci, a dječaci su ratoborniji, imaju više emocionalnih problema, teškoća u čitanju i govoru te u školi (Bastašić, 1995:28). Kako navodi isti autor, jedan je od osnovnih zadataka adolescencije spolno sazrijevanje, preoblikovanje ranih aspekata spolnosti u zrelu spolnost odrasle osobe. Temeljni i spolni identitet osnova su cjelokupnog identiteta, jezgra je jednog i drugog u biološkom. Cijeli se razvoj odvija u stalnoj interakciji biološkog i okolinskog. Primarne su spolne karakteristike određene genetski, spolnim kromozomima koji se spajaju u oplodnji. Međuigra genetskog miraza i hormona oblikuju zametak, ali na oblikovanje zrele spolnosti djeluju pored njih i mnogi drugi činitelji: obitelj, institucije, vršnjaci. Ukratko, primarne se spolne karakteristike razvijaju od gena, sekundarne od hormona, a psihološke u interakciji s okolinom.

I uopće, uvidom u literaturu o roditeljskom postupanju prema djeci (Hendrick, 1986; Žižak, 1993; Koller-Trbović, 1994) moguće je konstatirati kako je doživljaj vlastitog djeteta povezan s roditeljskim odgojnim stilom, a ovaj do neke mjere s načinom na koji je roditelj odgajan (Juul, 1995). Roditelji sliku djeteta kakvo žele formiraju unutar svog odgojnog stila pa onda djetetovo postignuće i osobnost evaluiraju prema toj slici. Čini se da u tom smislu najbolje šanse za realno pozitivnu procjenu od strane vlastitih roditelja imaju djeca odgajana autoritarnim stilom.

Sukladno različitim shvaćanjima promjene pojma o sebi tijekom adolescencije su i nalazi o procjeni značenja odraslih na samoprocjenu adolescenata različitog spola. Ispitivanje koje su proveli Lacković-Grgin i Deković (prema Lacković-Grgin, 1994) s ciljem provjere pridonosa vrednovanja majke, oca, razrednika i najboljeg prijatelja samovrednovanju 13, 15 i 17-togodišnjaka oba spola, dovelo je do zaključka da se

samoprocjena adolescenata razlikuje obzirom na spol i dob. Pri tome su mlađi adolescenti sebe vrednovali pozitivnije od starijih, a ženski sebe vrednuju pozitivnije od muških. Pridonos značajnih drugih samovrednovanju adolescenata opada samo kod muških dok kod ženskih raste s dobi. Posredno bi mogli zaključiti da navedeno istraživanje govori u prilog postojanju razlike između samovrednovanja adolescenata i vrednovanja njihovih roditelja i to pogotovo kod muških adolescenata. S tim u vezi znano je da značenje višestrukog realiteta mladih osoba leži u potencijalnom konfliktu koji može proizaći iz razlike samoprocjene i vrednovanja drugih osoba (Hewitt, 1994).

Temeljem navedenog, cilj ovog rada usmjeren je s jedne strane na analizu razlika "pojma o sebi" četrnaestogodišnjaka različitog spola, a s druge strane na analizu razlika u procjeni vlastitog djeteta od strane roditelja obzirom na spol djeteta. Pri tome je posebna pažnja usmjerena na iznalaženje veza samoprocjene i procjena roditelja kod adolescenata različitog spola.

Obzirom na postavljeni cilj, u radu će se testirati sljedeće hipoteze:

1. Pripadnost muškom, odnosno ženskom spolu ima statistički značajnu moć diskriminacije u prostoru djetetovog "pojma o sebi", pri čemu se djevojke procjenjuju povoljnije.

2. Pripadnost muškom, odnosno ženskom spolu ima statistički značajnu moć diskriminacije u prostoru procjene djeteta od strane roditelja, pri čemu su roditelji skloniji povoljnijem percipiranju ženske djece.

3. Procjene vlastite djece od strane roditelja i procjene "pojma o sebi" djece povezane su na način da se one podudaraju, bez obzira na spol djeteta.

2. METODE ISTRAŽIVANJA

2.1. Uzorak ispitanika

Istraživanje je provedeno na uzorku učenika osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola (mahom četrnaesto-godišnjaka), pri čemu su škole izabrane metodom slučajnih brojeva. U svakoj školi ispitani su učenici i jedan od njihovih roditelja, majka ili otac, ovisno o tome tko je bio dostupan istraživačima, jednog osmog razreda koji je također izabran putem slučaja. Ukupno je ispitano 1023 učenika i 690 roditelja u 33 zagrebačke osnovne škole.

Osnovni je uzorak ispitanika podijeljen prema spolu, pri čemu N_1 čini 513 ispitanika

ženskog, a N_2 510 ispitanika muškog spola. Roditelji ispitanika grupirani su po istom kriteriju, odnosno prema tome procjenjuju li muško ili žensko dijete. Tako je sačinjen subuzorak roditelja ženske djece ($N_3 = 380$) i subuzorak roditelja muške djece ($N_4 = 310$).

2.2. Uzorak varijabli

U ovom su radu, usprkos svim ograničenjima ispitivanja obilježja "pojma o sebi" (o čemu iscrpnije piše Lacković-Grgin, 1994), kao i pojma koje o djetetu imaju njegovi roditelji, ti prostori opisani nizom varijabli koje svojim većim dijelom potječu iz Osgoodovog semantičkog diferencijala, a i uredene su po uzoru na nj. Radi se o skalama procjena na parovima bipolarnih pridjeva pri čemu su djeca procjenjivala sebe same, a roditelji vlastitu djecu. Premda su ispitanici prilikom ispitivanja bili usmjereni na to da sebe, odnosno vlastito dijete, na ponudjenim pridjevima procjenjuju isključivo prema svom osjećaju, a ne prema bilo kojim drugim pokazateljima, ove Skale ipak nisu klasični Osgoodov semantički diferencijal. Većina parova pridjeva, naime, obzirom na objekt procjene ima denotativno (opisno), a ne konotativno značenje. Radi se o sljedećim varijablama, odnosno parovima pridjeva: 1. dobar/loš; 2. uspješan/neuspješan; 3. pozitivan/negativan; 4. moćan/nemoćan; 5. aktivan/pasivan; 6. topao/hladan; 7. brz/spor; 8. jak/slab; 9. zadovoljan/nezadovoljan; 10. miran/nemiran; 11. siguran/nesiguran; 12. sretan/nesretan; 13. optimističan/pesimističan; 14. pametan/glup i 15. poslušan/neposlušan.

Svaki je par bipolarnog pridjeva stupnjevan na pet (5) razina, pri čemu niža vrijednost označava povoljniju, a viša nepovoljniju samoprocjenu.

Ovo se istraživanje temelji na metodi samoiskaza, što znači da su sve informacije dobivene direktno od ispitanika - djece i roditelja kojima se u cjelokupnom radu bavimo.

2.3. Metode obrade informacija

Za utvrđivanje razlika između subuzoraka upotrijebljen je robusni model diskriminativne analize kojom se utvrđuju razlike grupa entiteta u prostoru definiranom nekim skupom manifestnih i latentnih varijabli (Momirović i sur., 1984), dok je povezanost između dvaju skupa varijabli (procjene "pojma o sebi" djeteta i procjene vlastite djece od strane roditelja) utvrđivana metodom kanoničke analize varijanci

(program CAN-CAN, Momirović, Dobrić, Karaman, 1983).

Ukupno su primjenjene dvije diskriminativne analize kojima se ispituju razlike u procjeni "pojma o sebi" između dječaka i djevojčica te razlike u procjeni "pojma o vlastitom djetetu" njihovih roditelja. U oba slučaja diskriminativna je varijabla spol djeteta. Primjenjene su i dvije kanoničke analize. U prvoj se ispituje povezanost "pojma o sebi" muških ispitanika i procjena njihovih roditelja, dok se druga kanonička analiza odnosi na pronalaženje povezanosti između "pojma o sebi" ženske djece i njihovih roditelja.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

3.1. Razlike u "pojmu o sebi" adolescenata različitog spola

Svojtvene vrijednosti i centriodi diskriminativne funkcije prikazani su u tablici 1. Razina statističke značajnosti F - omjera ove funkcije je na razini pogreške od 0% (P vrijednost jednaka je .0000), a grupni centriodi diskriminativnog faktora govore o znatno nepovoljnijoj procjeni ovako opisanog "pojma o sebi" ispitanika drugog subuzorka.

Tablica 1. Svojtvena vrijednost i centriodi diskriminativnog faktora

FAC	Lambda	L/T	Gr. centroid (Ž)	Gr. centroid (M)	F-OMJER	P
FAC-1	0.25635	1.000	-.357	.359	85.508	.000

Podaci o strukturi tog diskriminativnog faktora sadržani su u tablici 2.

Tablica 2. Diskriminativni koeficijenti i korelacije s diskriminativnim faktorom

VARIJABLA	COE1	FAC1
01. dobar/loš	.352	.552
02. uspješan/neuspješan	.245	.323
03. pozitivan/negativan	.435	.572
04. moćan/nemoćan	-.221	-.237
05. aktivan/pasivan	.176	.232
06. topao/hladan	.446	.557
07. brz/spor	-.282	-.195
08. jak/slab	-.335	-.351
09. zadovoljan/nezadov.	.014	.215
1. miran/nemiran	.275	.579
11. siguran/nesiguran	-.116	.019
12. sretan/nesretan	-.046	.210
13. optimističan/pesimist.	-.062	.165
14. pametan/glup	-.081	.193
15. poslušan/neposlušan	.234	.544

Uočljivo je da ovaj faktor pretežno čine parovi pridjeva miran - nemiran (.579), pozitivan - negativan (.572), topao - hladan (.557), dobar - loš (.552), poslušan - neposlušan (.544), jak - slab (-.351), uspješan - neuspješan (.323) i, donekle, moćan - nemoćan (-.237). Kako smo naprijed naveli, varijable su konstruirane tako da viši rezultat označava nepovoljniju procjenu, a dobivena konstelacija koeficijenata varijabli na ovom diskriminativnom faktoru ukazuje na povezanost među varijablama prema kojoj se uz procjenu nemirnosti, negativnosti, hladnoće, nedostatnosti dobrote, neposlušnosti i neuspješnosti, vezuje procjena jačine i moći ispitanika.

Drugim riječima, muški se ispitanici, u odnosu na ženske ispitanike, procjenjuju statistički značajno nepovoljnije, pri čemu je

ta razlika osobito izražena na parovima pridjeva koji se odnose na mjerenje njihove mirnoće, pozitivnosti, topline, dobrote, poslušnosti, uspješnosti, jačine i moći.

3.2. Razlike u "pojmu o vlastitom djetetu" roditelja adolescenata različitog spola

Svojevrsne vrijednosti i centriodi diskriminativne funkcije Skale procjene pojma "MOJE DIJETE", a prema tome procijenjuje li roditelj žensko (N3) ili muško (N4) dijete, prikazane su u tablici 3. Razina statističke značajnosti F - omjera ove funkcije je na razini pogreške od 0% (P vrijednost jednaka je .0000), a grupni centriodi diskriminativnog faktora govore o znatno nepovoljnijoj procjeni vlastitog djeteta ispitanika drugog subuzorka, odnosno roditelja muške djece.

Tablica 3. Svojevrsna vrijednost i centriodi diskriminativnog faktora

FAC	Lambda	L/T	Gr. centroid (RŽ)	Gr. centroid (RM)	F-OMJER	P
FAC-1	0.1587	1.000	-.252	.309	25.919	.000

Podaci o strukturi tog diskriminativnog faktora sadržani su u tablici 4.

Tablica 4. Diskriminativni koeficijenti i korelacije s diskriminativnim faktorom

VARIJABLA	COE1	FAC1
01. dobro/loše	.419	.725
02. uspješno/neuspješno	.408	.718
03. pozitivno/negativno	.423	.736
04. moćno/nemoćno	.201	.431
05. aktivno/pasivno	.314	.588
06. toplo/hladno	.064	.365
07. brzo/sporo	-.187	.178
08. jako/slabo	-.043	.269
09. zadovoljno/nezadov.	-.217	.295
1. mirno/nemirno	.401	.497
11. sigurno/nesigurno	.132	.482
12. sretno/nesretno	-.063	.327
13. optimistično/pesimist.	.061	.349
14. pametno/glupo	.239	.604
15. poslušno/neposlušno	-.092	.408

Uočljivo je da ovaj faktor pretežno čine parovi pridjeva pozitivno - negativno (.736), dobro - loše (.725), pametno - glupo (.604), aktivno - pasivno (.588), mirno - nemirno (.497), sigurno - nesigurno (.482), moćno - nemoćno (.431), poslušno - neposlušno (.408), optimistično - pesimistično (.349) i sretno - nesretno (.327). Razlika između procjena roditelja muške i ženske djece sadržana je u procjenama njihove pozitivnosti, dobrote, inteligencije, aktivnosti, mirnoće, sigurnosti, moći, poslušnosti, optimizma i sreće, gdje se uz povoljnu procjenu djeteta na jednoj, vezuje njihova povoljna procjena na svim ostalim varijablama.

Obzirom da su diskriminativne analize

Tablica 5. Svojevne vrijednosti parova kanoničkih faktora

FAC	Canonical R	R-squared	Lambda	Probability
1.	.560	.354	.149	.000
2.	.521	.272	.251	.000
3.	.475	.226	.318	.000
4.	.392	.220	.410	.000
5.	.352	.154	.526	.001
6.	.326	.124	.622	.001

Kanoničkom analizom povezanosti "pojma o sebi" muške djece ($N_2 = 510$) i njihovih roditelja ($N_4 = 310$), na razini značajnosti od .000 i .001 ekstrahirano je šest statistički značajnih parova kanoničkih faktora (tablica 5). Vidimo da je među analiziranim skupovima visoka razina

ukazale na postojanje statistički značajnih razlika u procjenjivanju "pojma o sebi" muških i ženskih ispitanika, kao i načina na koji ih doživljavaju njihovi roditelji, te da su razlike između procjena "pojma o sebi" i "pojma o vlastitom djetetu", a prema spolu djece, sadržajno različite, zanimalo nas je kakva je povezanost između "pojma o sebi" muške i ženske djece i načina na koji ih procjenjuju njihovi roditelji.

3.3. Povezanost "pojma o sebi" i "pojma o vlastitom djetetu" roditelja adolescenata muškog spola

povezanosti iznadena u prva tri para kanoničkih faktora, dok je u ostalima osrednja.

O strukturi parova kanoničkih faktora u prostoru "pojma o sebi" muške djece, saznajemo inspekcijom sljedećih tablica.

Tablica 6. *Struktura i parcijalni kanonički koeficijenti kanoničkih faktora prvog skupa varijabli*

VARIJABLA	FAC1		FAC2		FAC3		FAC4		FAC5		FAC6	
	COE	FAC1	COE	FAC2	COE	FAC3	COE	FAC4	COE	FAC5	COE	FAC6
01. dobar/loš	.051	.515	-.022	.048	.064	.129	-.143	-.130	-.383	-.413	-.031	.010
02. uspješan/neusp.	.368	.740	.158	.353	-.277	-.079	-.094	-.100	.515	.206	-.319	-.163
03. pozitivan./neg.	.280	.563	-.002	.125	-.128	-.014	.097	.182	.144	-.052	.195	.203
04. moćan/nemoć.	-.008	-.003	.154	.526	.239	.212	-.052	-.254	.041	-.069	.539	.337
05. aktivan/pasiv.	.153	.505	.280	.439	-.309	-.106	.141	.133	-.546	-.469	.393	.173
06. topao/hladan	-.017	.143	.097	.093	-.639	-.452	-.007	.084	.220	.009	.345	.420
07. brz/spor	-.104	.079	.131	.463	-.268	-.154	.288	.068	-.324	-.430	-.574	-.406
08. jak/slab	-.182	-.067	.399	.619	-.059	.008	-.658	-.582	-.158	-.229	.086	.096
09. zadovolj./nezadov.	-.000	.392	.142	.243	.311	.381	.296	.168	-.012	-.189	.004	.058
10. miran/nemiran.	.353	.568	-.456	-.442	.167	.154	-.263	-.294	.029	-.213	.393	.267
11. siguran/nesig.	.192	.439	.102	.366	.180	.286	-.536	-.325	.367	.099	-.344	-.263
12. sretan/nesretan	-.240	.213	.059	.285	.307	.316	.211	.214	-.043	-.083	.264	.233
13. optimist/pesim.	-.059	.205	.042	.148	.571	.428	.156	.093	-.108	-.272	-.200	.046
14. pametan/glup	.364	.696	-.001	.233	.127	.034	.338	.240	-.006	-.141	-.098	-.072
15. posluš./neposl.	-.029	.320	-.328	-.395	-.181	-.072	-.290	-.272	-.443	-.557	-.228	-.077

Uočljivo je da u ovom prostoru prvi kanonički faktor pretežno strukturiraju parovi pridjeva: uspješan - neuspješan (.740), pametan - glup (.696), miran - nemiran (.568), pozitivan - negativan (.563), dobar - loš (.515), aktivan - pasivan (.505), siguran - nesiguran (.439), zadovoljan - nezadovoljan (.392) i poslušan - neposlušan (.320). Projekcija svih navedenih varijabli na faktor je pozitivna.

Drugi kanonički faktor u prostoru "pojma o sebi" muških ispitanika pretežno čine sljedeći parovi pridjeva: jak - slab (.619), moćan - nemoćan (.526), brz - spor (.463), miran - nemiran (-.442), aktivan - pasivan (.439), poslušan - neposlušan (-.395), siguran - nesiguran (.366) i uspješan - neuspješan (.353). Karakter njihovih projekcija na faktor ukazuje na njihovu međusobnu povezanost prema kojoj se uz procjenu slabosti, nemoći, sporosti, pasivnosti, nesigurnosti i neuspješnosti vezuje procjena mirnoće i poslušnosti.

Treći, pak, kanonički faktor u ovom

prostoru strukturiraju parovi pridjeva topao - hladan (-.452), optimističan - pesimističan (.428), zadovoljan - nezadovoljan (.381) i sretan - nesretan (.316). Njihova je projekcija na faktor izražena tako da se uz procjenu hladnoće ispitanika, vezuje procjena optimizma, zadovoljstva i sreće.

Parovi pridjeva jak - slab (-.582) i siguran - nesiguran (-.325) određuju četvrti kanonički faktor.

Za strukturu petoga kanoničkog faktora iz ove skupine varijabli odgovorni su parovi pridjeva poslušan - neposlušan (-.557), aktivan - pasivan (-.469), brz - spor (-.430) i dobar - loš (-.413).

Varijable topao - hladan (.420) i brz - spor (-.406) strukturiraju posljednji, šesti kanonički faktor u prostoru "pojma o sebi" muške djece tako da se uz nepovoljniju procjenu topline ispitanika vezuje njihova povoljnija procjena brzine reagiranja.

Tablica 7. Struktura i parcijalni kanonički koeficijenti parova kanoničkih faktora drugog skupa varijabli

VARIJABLA	FAC1		FAC3		FAC5		FAC4		FAC5		FAC6	
	COE	FAC1	COE	FAC2	COE	FAC3	COE	FAC4	COE	FAC5	COE	FAC6
01. dobro/loše	.276	.680	.011	.007	-.013	-.042	-.478	-.261	.247	-.002	.260	.372
02. uspješno/neusp.	.341	.725	.054	.320	-.317	-.158	.346	.108	.322	.035	-.308	-.094
03. pozitivno/nega.	.117	.600	-.299	.018	-.185	-.120	.095	-.030	-.082	-.073	.085	.284
04. moćno/nemoć.	-.112	.213	.013	.393	.085	.159	.074	-.126	-.144	-.192	.117	-.025
05. aktivno/pasiv.	.062	.544	.199	.452	-.100	-.105	-.006	-.043	-.670	-.397	.560	.218
06. toplo/hladno	-.038	.278	.160	.193	-.504	-.496	.172	.058	.397	.113	.407	.491
07. brzo/sporo	.024	.229	.198	.513	-.350	-.236	-.081	-.123	-.187	-.209	-.497	-.307
08. jako/slabo	-.196	.217	.411	.481	.098	.133	-.908	-.641	.067	-.099	.134	.162
09. zadovol./nezadov.	.043	.391	-.041	.067	.303	.435	.418	.062	.003	.002	.126	.338
10. mirno/nemirno	.278	.578	-.595	-.551	.004	.073	-.198	-.251	-.093	-.157	.015	.106
11. sigurno/nesigu.	.405	.708	.081	.251	.311	.290	-.238	-.155	.731	.144	-.512	-.232
12. sretno/nesretno	-.079	.319	.028	.076	.370	.462	.043	.039	-.083	-.053	.435	.374
13. optimist/pesim.	-.085	.216	-.085	.158	.229	.295	.013	-.065	-.355	-.373	-.235	-.099
14. pametno/glupo	.165	.586	.448	.403	.331	.164	.528	.235	-.165	-.275	-.035	.059
15. poslušno/nepos.	.031	.480	-.225	-.215	-.245	-.176	-.070	-.136	-.635	-.489	-.258	-.039

Analizom rezultata sadržanih u tablici 7., a koji se odnose na strukturu kanoničkih faktora u prostoru "procjene pojma o vlastitom djetetu" roditelja muških ispitanika, prije svega možemo primjetiti da je ona sadržajno gotovo podudarna strukturi faktora iz prvog skupa varijabli.

I iz ovog skupa varijabli, naime, prvi kanonički faktor pretežno strukturiraju parovi pridjeva: uspješno - neuspješno (.725), sigurno - nesigurno (.708), dobro - loše (.680), pozitivno - negativno (.600), pametno - glupo (.586), mirno - nemirno (.578), aktivno - pasivno (.544), poslušno - neposlušno (.480) i zadovoljno - nezadovoljno (.391).

U prostoru procjene "pojma o vlastitom djetetu" roditelja muške djece drugi kanonički faktor pretežno čine sljedeći parovi pridjeva: mirno - nemirno (-.551), brzo - sporo (.513), jako - slabo (.481), aktivno - pasivno (.452), pametno - glupo (.403), moćno - nemoćno (.393) i uspješno - neuspješno (.320).

Sve su varijable, s izuzetkom one koja se odnosi na procjenu mirnoće djece, na faktor projicirane pozitivnim koeficijentima. Takva je povezanost nađena i u prvom skupu varijabli, pa možemo reći da se i u slučaju procjena roditelja uz procjenu mirnoće djeteta vezuje procjena njihove sporosti, slabosti, pasivnosti, umanjene inteligencije, nemoći i neuspješnosti.

Treći kanonički faktor iz drugog skupa varijabli strukturiraju parovi pridjeva toplo - hladno (-.496), sretno - nesretno (.462) i zadovoljno - nezadovoljno (.435). Njihova je projekcija na faktor izražena na način da se uz povoljniju procjenu topline ispitanika, vezuje nepovoljnija procjena optimizma, zadovoljstva i sreće.

Relevantniju projekciju na četvrti kanonički faktor u ovom skupu varijabli ima samo par pridjeva sigurno - nesigurno (-.641). On, dakle, ukazuje na procjenu sigurnosti djeteta od strane roditelja.

Za strukturu petoga kanoničkog faktora iz ove skupine varijabli odgovorni su parovi pridjeva poslušno - neposlušno (-.489), aktivno - pasivno (-.397) i optimistično - pesimistično (-.373). Sva tri para pridjeva na faktor su projicirani negativno.

Šesti kanonički faktor iz ovoga skupa varijabli definiraju parovi pridjeva: toplo - hladno (.491), sretno - nesretno (.374), dobro - loše (.372) i zadovoljno - nezadovoljno (.338).

Globalno gledajući, može se reći da izolirani parovi kanoničkih faktora upućuju na značajnu razinu povezanosti i ujednačenosti "pojma o sebi" muške djece i načina na koji ih doživljavaju njihovi roditelji. Ona se ogleda u strukturi svih parova kanoničkih faktora, a nešto je slabije izražena u petom i šestom paru kanoničkih faktora.

Tako je u prvom paru kanoničkih faktora izražena pozitivna povezanost procjene dobrote, uspješnosti, pozitivnosti, aktivnosti, zadovoljstva, mirnoće, sigurnosti, inteligencije i poslušnosti muških ispitanika i kada se procjenjuju oni sami i kada to čine njihovi roditelji. Svi su koeficijenti povezanosti pozitivni, što upućuje na znakovito češću nepovoljniju procjenu tih osobina muških adolescenata. Svi ostali parovi kanoničkih faktora ukazuju na nešto specifičnije odnose između dva skupa varijabli. Tako se u drugom paru kanoničkih faktora uz povoljnu procjenu poslušnosti i mirnoće od strane same djece, a samo mirnoće od strane roditelja, vezuje nepovoljnija procjena njihove uspješnosti, moći, aktivnosti, brzine, jakosti od strane roditelja, dok tom skupu varijabli muški ispitanici pridodaju i sigurnost. U trećem se paru kanoničkih faktora razaznaje povezanost povoljne procjene topline djeteta od strane obje

skupine procjenjivača, s nepovoljnom procjenom zadovoljstva i sreće djeteta. I u ovom slučaju ispitanici, procjenjujući "pojam o sebi", skupu pridodaju i njihov umanjeni optimizam. Četvrti par kanoničkih faktora povezuje pozitivnu procjenu jakosti i sigurnosti same djece s istom takvom procjenom jakosti muške djece od strane roditelja. Peti se par kanoničkih faktora odnosi na povezanost povoljne samoprocjene dobrote, aktivnosti, brzine i poslušnosti od strane muške djece s povoljnom procjenom poslušnosti, aktivnosti i optimizma muške djece od strane njihovih roditelja. U posljednjem, šetom paru kanoničkih faktora povezan je "pojam o sebi" muških ispitanika koji sadrži procjenu topline i sporosti s procjenom njihove dobrote i nezadovoljstva, hladnoće i nesreće od strane njihovih roditelja.

3.4. Povezanost "pojma o sebi" i "pojam o vlastitom djetetu" roditelja adolescenata ženskog spola

Podaci iz tablice 8. pokazuju da je kanoničkom analizom "pojma o sebi" ženskih ispitanika i "pojma o vlastitom djetetu" njihovih roditelja izolirano 5 parova kanoničkih faktora, na razini pogreške .001. Vidimo da su promatrani skupovi varijabli međusobno značajno povezani. Podaci o sadržaju te povezanosti nalaze se u tablicama 9. i 10.

Tablica 8. Svojsvene vrijednosti parova kanoničkih faktora

FAC	Canonical R	R-squared	Lambda	Probability
1.	.527	.278	.225	.000
2.	.506	.256	.312	.000
3.	.463	.214	.419	.000
4.	.406	.164	.533	.001
5.	.382	.146	.638	.001

Tablica 9. *Struktura i parcijalni kanonički koeficijenti parova kanoničkih faktora prvog skupa varijabli*

VARIJABLA	FAC1		FAC2		FAC3		FAC4		FAC5	
	COE	FAC1	COE	FAC2	COE	FAC3	COE	FAC4	COE	FAC5
01. dobar/loš	-.051	-.423	.200	.192	.273	.279	.237	.249	.112	.067
02. uspješan/neusp.	-.531	-.630	.391	.412	-.264	-.238	-.196	-.049	-.171	-.218
03. pozitivan./nega.	-.229	-.453	.029	.100	-.222	-.041	.011	.036	-.032	-.029
04. moćan/nemoć.	.294	.044	-.169	.070	.147	.312	.098	.006	.317	.120
05. aktivan/pasivan	-.363	-.428	.110	.369	-.113	.215	.160	.106	.094	-.071
06. topao/hladan	-.151	-.333	-.061	-.145	.183	.318	.039	.087	-.119	-.078
07. brz/spor	.239	-.063	.288	.435	.516	.592	.376	.339	-.029	-.086
08. jak/slab	-.233	-.204	.209	.286	.379	.522	-.535	-.339	-.048	-.153
09. zadovolj./nezadovolj.	-.206	-.462	-.239	-.335	.286	.303	-.365	-.056	-.064	-.366
10. miran/nemiran	-.066	-.403	-.190	-.353	.026	.141	.082	.203	.240	.301
11. siguran/nesigu.	.154	-.204	.322	.352	.006	.241	.360	.229	-.332	-.343
12. sretan/nesretan	-.019	-.415	-.542	-.400	-.181	.174	.483	.138	-.686	-.614
13. optimist/pesim.	.202	-.102	.034	.024	.197	.328	-.739	-.557	-.069	-.216
14. pametan/glup	.089	-.344	.106	.294	-.426	-.233	-.139	-.019	.229	.081
15. poslušan/nepos.	-.405	-.598	-.223	-.296	.158	.284	.019	.078	.525	.456

Kako proizlazi iz tablice 9., prvi je kanonički faktor u prostoru procjene "pojma o sebi" ženskih ispitanika pretežno određen parovima pridjeva uspješan - neuspješan (-.630), poslušan - neposlušan (-.598), zadovoljan - nezadovoljan (-.462), pozitivan - negativan (-.453), aktivan - pasivan (-.428), dobar - loš (-.423), sretan - nesretan (-.415), miran - nemiran (-.403), pametan - glup (-.344) i topao - hladan (-.333).

Drugi kanonički faktor iz prvog skupa varijabli čine parovi pridjeva brz - spor (.435), uspješan - neuspješan (.412), sretan - nesretan (-.400), aktivan - pasivan (.369), miran - nemiran (-.353), siguran - nesiguran (.352) i zadovoljan - nezadovoljan (-.335). Karakter njihove projekcije na faktor upućuje na vezu prema kojoj se uz procjenu sreće, mirnoće i zadovoljstva ispitanika, vezuje procjena njihove sporosti, neuspješnosti, pasivnosti i nesigurnosti.

U trećem se kanoničkom faktoru grupiraju sljedeće varijable "pojma o sebi"

ženskih ispitanika: brz - spor (.592), jak - slab (.522), optimističan - pesimističan (.328), topao - hladan (.318), moćan - nemoćan (.312) i zadovoljan - nezadovoljan (.303).

Parovi pridjeva optimističan - peismističan (-.557) i brz - spor (.339) tvore četvrti kanonički faktor u prostoru "pojma o sebi" ženskih ispitanika, na način da se uz povoljnu procjenu optimizma vezuje procjena njihove sporosti.

U petom se kanoničkom faktoru iz prvog skupa varijabli pretežno grupiraju parovi pridjeva sretan - nesretan (-.614), zadovoljan - nezadovoljan (-.366), miran - nemiran (.301) i poslušan - neposlušan (.456). Oni su povezani tako da se uz procjenu sreće i zadovoljstva vezuje procjena nemirnosti i neposlušnosti.

Sadržaj kanoničkih faktora iz drugog skupa varijabli, odnosno procjena "pojma o vlastitom djetetu" roditelja ženskih ispitanika, saznajemo inspekcijom sljedeće tablice.

Tablica 10. *Struktura i parcijalni kanonički koeficijenti parova kanoničkih faktora drugog skupa varijabli*

VARIJABLA	FAC1		FAC2		FAC3		FAC4		FAC5	
	COE	FAC1	COE	FAC2	COE	FAC3	COE	FAC4	COE	FAC5
01. dobro/loše	-.404	-.735	.143	-.017	.071	.138	.286	.286	.192	.116
02. uspješno/neusp.	-.340	-.582	.363	.414	-.687	-.340	-.367	-.143	-.047	-.039
03. pozitivno/negat.	.073	-.480	-.031	.014	-.007	.075	-.073	-.008	.029	.012
04. moćno/nemoć.	.160	-.203	-.499	.043	.141	.288	.043	.105	.259	.058
05. aktivno/pasivno	-.225	-.516	.218	.391	-.177	.113	.234	.237	-.122	-.140
06. toplo/hladno	-.342	-.570	-.261	-.191	-.035	.243	-.138	-.120	-.224	-.200
07. brzo/sporo	.115	-.213	.377	.503	.359	.463	.179	.181	.395	.125
08. jako/slabo	-.051	-.158	.261	.280	.452	.568	-.261	-.206	-.088	-.188
09. zadovolj./nezadov.	-.346	-.561	-.446	-.109	.070	.316	-.262	-.000	-.389	-.476
1. mirno/nemirno	.067	-.353	-.327	-.405	-.052	.059	.095	.080	.424	.431
11. sigurno/nesigu.	.132	-.231	.441	.446	.177	.412	.440	.226	-.062	-.249
12. sretno/nesretno	.188	-.368	-.156	-.038	-.025	.232	.654	.353	-.592	-.538
13. optimist/pesim.	.150	-.198	.074	.215	.259	.388	-.795	-.467	-.023	-.289
14. pametno/glupo	-.182	-.408	.197	.272	-.109	-.076	-.000	-.072	.172	.098
15. poslušno/nepos.	-.276	-.589	-.101	-.220	.383	.332	-.138	.048	.299	.359

I u ovom slučaju, prije svega, do izražaja dolazi značajna razina sadržajne podudarnosti strukture parova kanoničkih faktora obaju skupova varijabli.

Tako se u prvom kanoničkom faktoru grupiraju parovi pridjeva dobro - loše (-.735), poslušno - neposlušno (-.589), uspješno - neuspješno (-.582), toplo - hladno (-.570), zadovoljno - nezadovoljno (-.561), aktivno - pasivno (-.516), pozitivno - negativno (-.480), pametno - glupo (-.408), sretno - nesretno (-.368) i mirno - nemirno (-.353).

Za strukturu drugog kanoničkog faktora u ovom su skupu varijabli najodgovorniji sljedeći parovi pridjeva: brzo - sporo (.503), sigurno - nesigurno (.446), uspješno - neuspješno (.414), mirno - nemirno (-.405) i aktivno - pasivno (.391). Karakter njihove povezanosti kazuje kako se uz procjenu mirnoće djeteta vezuje procjena njegove sporosti, nesigurnosti, neuspješnosti i pasivnosti.

U prostoru "pojma o vlastitom djetetu"

roditelja ženske djece treći kanonički faktor pretežno strukturiraju varijable jako - slabo (.568), brzo - sporo (.463), sigurno - nesigurno (.412), optimistično - pesimistično (.388), uspješno - neuspješno (-.340) i zadovoljno - nezadovoljno (.316). Kako je na faktor negativno projiciran samo jedan par pridjeva (uspješno - neuspješno), radi se o vezi procjene uspješnosti s procjenom slabosti, sporosti, nesigurnosti, nezadovoljstva i pesimizma djeteta.

Četvrti kanonički faktor iz drugog skupa varijabli određuju parovi pridjeva optimistično - pesimistično (-.467) i sretno - nesretno (.353), pri čemu se uz procjenu optimizma, vezuje nešto nepovoljnija procjena sreće djeteta.

Posljednji, peti kanonički faktor određen je sljedećim parovima pridjeva: sretno - nesretno (-.538), zadovoljno - nezadovoljno (-.476), mirno - nemirno (.431) i poslušno - neposlušno (.359). Kao što je vidljivo, i ovdje se uz povoljnu procjenu sreće i zadovoljstva

vezuje nepovoljnija procjena mirnoće i poslušnosti djeteta.

Struktura svih parova kanoničkih faktora koji iznalaze povezanost između procjena "pojma o sebi" ženskih ispitanika i pojma koji o njima imaju njihovi roditelji, ukazuje na visoku razinu povezanosti ova dva skupa varijabli. Oni se međusobno značajno podudaraju, što znači da postoji statistički značajna podudarnost samopercepcije ženske djece i načina na koji ih doživljavaju njihovi roditelji.

Tako se u prvom paru kanoničkih faktora povezuju procjene dobrote, uspješnosti, pozitivnosti, aktivnosti, topline, zadovoljstva, mirnoće, sreće, inteligencije i poslušnosti i od strane samih ženskih ispitanika i od strane njihovih roditelja. Sve su ove varijable u faktoru zastupljene negativnim koeficijentima, što ukazuje na slaganje u procjenama ovih osobina od strane procjenjivača. Ostali parovi kanoničkih faktora ukazuju na specifičnosti povezanosti ovih skupova varijabli. U tom smislu drugi par kanoničkih faktora povezuje elemente "pojma o sebi" ženske djece koji se odnose na procjenu zadovoljstva, mirnoće i sreće uz procjenu neuspješnosti, pasivnosti, sporosti i nesigurnosti s elementima pojma kojeg o ovoj djeci imaju njihovi roditelji, a koji se također odnose na procjenu mirnoće, neuspješnosti, pasivnosti, sporosti i nesigurnosti ženske djece. U trećem se, pak, paru kanoničkih faktora povezuju samoprocjene nemoći, hladnoće, sporosti, slabosti, nezadovoljstva i pesimizma ženskih ispitanika s istim takvim procjenama njihovih roditelja, s time da oni ovom nizu pridodaju procjenu uspješnosti, a umjesto zadovoljstva dodaju procjenu pesimizma. Za četvrti je par kanoničkih faktora karakteristična povezanost procjene optimizma i sporosti ženskih ispitanika s procjenom optimizma i umanjenog osjećaja sreće njihovih roditelja. Povezanost procjene zadovoljstva, sigurnosti i sreće s procjenom nemirnosti i neposlušnosti, kada se radi o "pojmu o sebi" ženskih adolescenata, s istom takvom procjenom njihovih osobina od strane roditelja (s izuzimanjem procjene sigurnosti), obilježava peti par kanoničkih faktora.

Ukupno, dobiveni rezultati potvrđuju sve tri postavljene hipoteze istraživanja.

4. DISKUSIJA REZULTATA

Uz izgrađivanje "pojma o sebi" i smisao, odnosno značenje toga pojma postaje predmetom djetetovog intenzivnog učenja i

bavljenja tijekom djetinjstva i adolescencije. Pri tome uloga i ponašanje značajnih odraslih osoba prema djetetu postaju podlogom tog učenja. U teorijama "pojma o sebi" generalno je, naime, prihvaćeno opće stajalište po kojem je "pojam o sebi" određen djelomično i time kako nas drugi vide ili, točnije, što mi mislimo o tome kako nas drugi vide (Lacković-Grgin i Deković, 1990), a osobito je značajno kako mislimo da nas vide nama značajne osobe. Tako se značenje koje dijete ima za roditelje i druge značajne osobe ugrađuje u djetetovu sliku o sebi (Hewitt, 1994). Kako značajnost drugih ovisi o stupnju uključenosti između participanta u interakciji (Forgas, 1985. prema Lacković-Grgin i Deković, 1990). opravdano je očekivati da će upravo roditelji i njihov doživljaj četrnaestogodišnjeg djeteta značajno pridonijeti procesu formiranja djetetove definicije o sebi i njegove samoevaluacije. Za odnos roditelj - dijete tipična je, naime, asimetrična interakcija, odnosno interakcija u kojoj roditelj posjeduje moć i autoritet da djetetu nametne svoje standarde. Pri tome dijete priznaje autoritet svojih roditelja pa svoje ponašanje i svoju samoprocjenu adaptira u skladu s njihovim odobravanjem ili neodobravanjem.

Tu generalnu spoznaju do neke mjere potvrđuju i rezultati ovog rada, a naročito oni dobiveni kanoničkom korelacijskom analizom. Naime, obje su kanoničke korelacijske analize u prvim parovima kanoničkih faktora pokazale da postoji potpuna usklađenost između samoprocjene "pojma o sebi" i roditeljske procjene vlastitog djeteta. Nadalje, sadržaj "pojma o sebi" određen prvim parovima kanoničkih faktora oba uzorka, kao i diskriminativni faktori, ukazuju na poznatu činjenicu o razlikama muške i ženske djece u ovom razvojnom razdoblju. Tako se ponovno, temeljem ovih rezultata, može konstatirati da su ženska djeca, a time i razvoj "pojma o sebi", u ovom razdoblju, daleko više pod utjecajem roditelja, sklonija suradnji i više ovisna o mišljenju odraslih (Rutter, 1990). Isto se tako potvrđuje da u toj dobi muška djeca sebe češće vrednuju negativnije od djevojčica, a također tako i bivaju procjenjivani od drugih. I uopće je poznato da dečki češće od djevojčica koriste negativne načine u komunikaciji s okolinom, a osobito u pridobivanju pažnje značajnih odraslih osoba (Hendrick, 1986). Također je poznato da psihoseksualno sazrijevanje muške djece traje dulje i da su oni u tom produljenom vremenu nezrelosti suočeni s iznimno promjenjivom slikom o sebi, budući iz okoline češće nego ranije dobivaju povratne informacije o neprihvaćanju njihovog ponašanja, a ponekad i osobnosti (Tasić, 1994;

Čiček, 1995). Osim toga, roditeljevo negativno doživljavanje djeteta, utječe na to da ono samo mijenja "pojam o sebi". U nekim slučajevima dijete nastoji kritički ispitati sebe, realno ocjeniti vlastite vrijednosti te naći u sebi snage da prevlada oblike ponašanja koji pridonose da drugi ljudi o njemu formiraju negativnu sliku. U drugim se slučajevima događa da djeca, koja su u osnovi imala pozitivan "pojam o sebi", pod utjecajem negativne procjene njihove ličnosti od roditelja i sami formiraju negativan "pojam o sebi". Naravno, ovi se procesi ne odvijaju automatski, već su povezani s velikim brojem objektivnih i subjektivnih činitelja.

S druge strane, kako djeca sazrijevaju, njihov odnos s roditeljima postaje ravnopravniji i razlike u statusu i moći počinju se smanjivati, a dolazi do porasta intimnosti i ravnopravnosti između roditelja i djece (Youniss and Smollar, 1985, Hunter and Youniss, 1982; Lacković-Grgin, 1986, Galbo, 1984, prema Lacković-Grgin i Deković, 1990). Stoga je razumno pretpostaviti da roditeljski utjecaj na formiranje "pojma o sebi" tijekom djetetova razvoja ne opada, već se mijenjaju mehanizmi putem kojih se taj utjecaj odvija (McGuire, 1984, prema Lacković-Grgin i Deković, 1990). Tako Mandić i sur. (1984) na temelju ispitivanja "pojma o sebi" učenika osnovnih škola (N = 690) zaključuju da su "pojam učenika o sebi" i "pojam njihovih roditelja o njima" u značajnoj vezi, te da je upravo ta činjenica uvjet za normalan rast i razvoj djeteta, njegovu normalnu socijalizaciju i uspjeh u obitelji i školi. Njihovi nalazi pokazuju i da se učenici sa višim stupnjem rasta i razvoja procjenjuju realnije.

Ukoliko se komparativno pogledaju preostali parovi kanoničkih faktora, može se, naročito na primjeru trećeg para kanoničkih faktora uzorka ženskih ispitanika, odnosno trećeg i šestog para kanoničkih faktora uzorka muških ispitanika, razmišljati o određenim razlikama u samoprocjeni djece i načina na koji ih procjenjuju njihovi roditelji. Te razlike nisu velike, ali su znakovite. One s jedne

strane upućuju na probleme i složenost mjerenja "pojma o sebi" (Povey, 1993; Lacković-Grgin, 1994; Čiček, 1995), a s druge, na razmišljanje o utjecaju roditeljskog stereotipa o spolnim ulogama na percepciju vlastitog djeteta, kao i na refleksiju te percepcije na djetetovu samoprocjenu.

I istraživanja Coopersmita (1967, 1968, prema Mandić i sur., 1984), koja su obuhvatila veliki broj mladih i trajala dvije godine, pokazuju da su realan "pojam o sebi" i samopoštovanje ličnosti uvjetovani stavovima roditelja prema djeci. Tako su, primjerice, dječaci koji su pokazivali visok stupanj samopoštovanja češće imali majke koje su ih pozitivno ocjenjivale nego dječaci koji su pokazivali nizak stupanj samopoštovanja.

Ako je dijete uvjeren da je prihvaćeno i poticano od značajnih drugih (osobito roditelja), pozitivno će doživljavati i procjenjivati sebe. Ako se, međutim, u komunikaciji s djetetom zbog njegovih postupaka stalno koriste osuda i prijekor, kao i kvalifikacije "Ti si neposlušan", "Ti si loš", "Ne valja ništa što radiš" i sl., onda dolazi do neslaganja djetetovog "pojma o sebi" i mišljenja značajnih drugih o njemu, pa potomje ocjene, u većini slučajeva, postaju dio djetetovih stavova i mišljenja o samom sebi koje su mu nametnuli drugi. Mnogi odrasli, a osobito djeca, ako često doživljavaju potcjenjivanje, postepeno počinju potcjenjivati i sami sebe. Stoga, da bi se roditelji osposobili da razvijaju realan "pojam o sebi" kod svoje djece, potrebno ih je osposobiti da u svojoj djeci vide ličnosti koje posjeduju mnoge individualne pozitivne odlike, što zapravo znači da se roditelji trebaju ponašati tako da ih uvažavaju, poštuju, pronalaze i potiču njihove individualne sposobnosti, kako bi njihovim razvojem umanjili značaj drugih, manje poželjnih, osobina.

U tome smislu, iako rezultati ovoga rada ne omogućuju takve zaključke, oni svakako ukazuju na važnost istraživanja nekih polja utjecaja odraslih (primjerice komunikacija, roditeljski odgojni stil) na izgradnju djetetova "pojma o sebi".

5. LITERATURA

1. Bastašić, Z. (1995): Pubertet i adolescencija. Školska knjiga. Zagreb.
2. Clarke-Stewart, A.; M. Perlmutter & S. Friedman (1988): Lifelong Human Development. John Wiley & Sons. New York.
3. Cvetković-Lay, J. (1994): Neke mogućnosti rada na slici o sebi kod predškolske djece. (U:) Priručnik za odgajateljke uključene u projekt PPSPP. Ministarstvo kulture i prosvjete. Zagreb. 51-55.
4. Čiček, K. (1995): Samopoštovanje u adolescenata u relaciji s obiteljskim odnosima i

- roditeljskim stavovima. Magistrski rad. Fakultet za defektologiju. Sveučilište u Zagrebu.
5. Hendrick, J. (1986): Total Learning. Merriel Publishing Company. Columbus.
 6. Hewitt, J.P. (1994): Self and Society. Allyn and Bocon, Boston.
 7. Juul, J. (1995): Razgovori s obiteljima i perspektive i procesi. Alinea. Zagreb.
 8. Koller-Trbović, N. (1994): Struktura odgojnih stilova roditelja djece predškolske dobi. Komunikologija i socijalna integracija. 2. 2. 127-143.
 9. Lacković-Grgin, K., Deković, M. (1990): The Contribution of Significant Others to Adolescents' SelfEsteem. Adolescence. 25. 100. 839-846.
 10. Lacković-Grgin, K. (1994): Samopoimanje mladih. Naklada Slap. Jastrebarsko.
 11. Lazarus, R.S. (1991): Emotions and Adaptation. Oxford University Press, New York - Oxford.
 12. Mandić, P.; Tanacković, J. S.; Tanacković, J. D. (1984): Učeničeva slika o sebi i odgojni rad u školi. Svjetlost. Sarajevo.
 13. Miljković, D. (1991): Utjecaj obitelji na kognitivno funkcioniranje djece. Napredak. 132. 1. 5-13.
 14. Momirović, K., Dobrić, V., Karaman, Ž (1983): Canonical Covariance analysis, Proceedings of 5th International Symposium Computer at the University, 5, 463-473.
 15. Momirović, K. i sur. (1984) : Kompjuterski programi za klasifikaciju, selekciju, programiranje i kontrolu treninga, FFK, Zagreb.
 16. Newell, K. i drugi (1990): Self-concept as a factor in the Quality of Diets of Adolescent. Adolescence. 25. 97. 117-130.
 17. Povey, R. (1993): Coping with Unhappy Clever Children. (U:) Varma, V. (ed.): Coping with Unhappy Children. Cassell, London.
 18. Rutter, M. (1990): Helping Troufled Children. Penquin Books, Harmondsworth.
 19. Tasić, D. (1994): Djetetov "pojam o sebi" i ispoljavanje poremećaja u ponašanju obzirom na odnos s roditeljima. Magistarski rad. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
 20. Žižak, A. (1993): Relacije roditeljskog odgojnog stila i socioekonomskog statusa djece. Kriminologija i socijalna integracija. 1. 1. 47-55.